

HATÁROK NÉLKÜL

Dr. Gerencsér Balázs

Nyelvi jogok – törvények (II.)

Nemzetközi egyezmények az I. világháborút követően

Nyelvi jogokat tartalmazó törvény-elemzéseink ezen részében folytatjuk a hatályos szabályozás megalapozásának felderítését.

A nemzeti kisebbségeket érintő kodifikációs hullám az első világháborút követően nagy iramban fejlődött.¹ A világegést lezáró szerződések külön rendelkeztek a kisebbségekről – hol részletesebben, hol felületesebben. Különösen igaz ez a Kárpát-medence ekkor újonnan alakult államaira, ahol a tényleges határok nem követték az etnikai határokat, így minden állam egyszerre szembesült a nemzeti kisebbségek megjelenésével és problematikájával.

Ehelyütt nem kívánok történelmi előzményeket tárgyalni, azonban utalnék arra, hogy a háború végén lezajló megszállások minden esetben (Felvidéken, Kárpátalján, Erdélyben, Vajdaságban, Dél-Baranyában, Kelet-Szlavóniában, Muravidéken) együtt jártak egy erős etnikai tisztogatással, ami elsősorban az őshonos magyar lakosságot érintette hátrányosan.

A nemzetközi szerződések ebben a forrongó állapotban rögzítették a határokat, és ezzel egyszerre igyekeztek a nemzeti kisebbségek védelméről is szót ejteni. Vizsgálódásunk szempontjából ez azért fontos, mert – mint azt az első elemzésben láthattuk – nemzetközi szerződések nyomán születtek olyan belső jogi dokumentumok, amelyek a kisebbségek jogait – szűkebben a nyelvhasználatot szabályozták. Hogy milyen jogszabályok születtek, azt a következő áttekintésekben fogjuk közölni – természetesen azokkal a megjegyzésekkel, hogy végrehajtották-e azokat, vagy sem.

A mellékletben hivatkozott normaszövegek olyan források, amelyek az első világháborút követő szerződésrendszer részei. Közös vonásuk, hogy kisebbségi jogokat tartalmaznak, amelyek – az egyéb Kárpát-medencei kisebbség mellett elsősorban – a határon kívül rekedt magyarságra vonatkoznak. Vizsgálatunkat (a későbbi nyelvhasználati vizsgálatok miatt) az ún. „kisantant” országokra szűkítjük.

E helyen kell megemlíteni a békeszerződések közül a Magyarországgal kötött Trianoni békeszerződésnek a három vizsgált államra vonatkozó kisebbségi rendelkezéseit, valamint a Németországgal kötött Versailles-i szer-

ződés Csehszlovákiára vonatkozó részeit. E rendelkezések csak utaló jellegű normák. A kisebbségi jogok tényleges tartalmát az ún. „kisebbségi egyezmények” tartalmazzák.

Ausztriával, Csehszlovákiával és a Szerb-Horvát-Szlovén (SHS) Királysággal Saint-Germain-en-Laye-ben, 1919. szeptember 10-én kötöttek ilyen kisebbségi egyezményt, Romániával pedig Párizsban, 1919. december 9-én.

Mivel a szerződések pontos könyvtári jelzetét (és elérhetőségét) közöljük, eltekintünk a szövegeknek teljes terjedelemben való közlésétől. A kiemelt részek szerkesztési logikája követi a szerződések nyelvi jogokra vonatkozó rendelkezéseit.

A kisebbségi szerződések² az alábbi területeken tartalmazznak rendelkezéseket:

- általános jogegyenlőségi klauzula;³
- élethez és szabadsághoz való jog;⁴
- nyelvi jogok;⁵
- lelkiismereti- és vallásszabadság;⁶
- állampolgársági jogok;⁷
- intézményalapítási jogok;⁸
- oktatási jogok;⁹
- vallási és oktatási autonómia.¹⁰

Mindezen jogokat a Nemzetek Szövetsége védelme alá helyezik a szerződések. A Nemzetek Szövetségével és a két világháború közötti kisebbségvédelmi mechanizmussal részletes és kiváló irodalom foglalkozik,¹¹ amelynek mélyebb feltárásával ehelyütt nem kívánunk foglalkozni.

A három vizsgált kisebbségi szerződés szerkezetében csaknem azonos. Az államokra rótt kötelezettségek is azonos rendben követik egymást, egy-egy kivételtől eltekintve azonos szöveggel.

A nyelvi rendelkezések – ahogy ez a mellékletből is kitűnik – alapvetően egységes szövegezésűek. Ennek megfelelően két bekezdés rendezi e tárgykört: az első bekezdés a magánviszonyokra vonatkozik, a második a közjogi viszonyokat rendezi. Az előbbi (magán) viszonyok körében kiemelés nyert a magán- vagy üzleti forgalom (lásd: szerződések joga), illetve a vallási élet és a sajtó útján való nyelvhasználat. A vallási életben való nyelvhasználat külön fontos olyan területen, ahol a többségi lakosság más felekezet tagja, mint a kisebbség (lásd Románia esetében); a sajtó tekintetében kiemelném, hogy a magyar nyelvű irodalom rendkívül fontos a határon túli magyar nemzeti közösségek életében, megtartó és identitás-megőrző szerepét az elmúlt nyolcvan év során többször bizonyította. Nem véletlen tehát, hogy a magánviszonyokban rejlő határtalan nyelvhasználati lehetőségek közül a fentiek kerültek kiemelésre a szerződésekben.

A közjogi viszonyok már nem az általános egyenlőség tételéből indulnak ki, hanem (mai hibás terminológiával élve) pozitív diszkriminációt (affirmative action) tartalmaznak. A „méltányos könnyítés” a bíróságok előtti nyelvhasználatra vonatkozik, tehát az eljárásjogokra (polgári és büntető egyaránt; a közigazgatási eljárást illetően csak a közigazgatási ügyek bírósági felülvizsgálatát lehet érteni a szövegek szerint). Fontos azonban megjegyezni, hogy a nemzetközi dokumentumok mind a szóbeli, mind az írásbeli nyelvhasználatot kiemelik. (Ez például a mai hatályos eljárásjogokban nem valósul meg maradéktalanul a Kárpát-medencében.) Érdekes viszont, hogy az egységes (puha) szabályozással az egyes államok belső jogrendjében eltérő gyakorlat keletkezett, amelyet az alkotmányos berendezkedések (királyság, parlamentarizmus), történeti tradíciók, diplomáciai kapcsolatok és egyéb, szociológiai aspektusok határoztak meg.

A nyelvhasználati jog sok területet ölel fel a hatóságok előtti anyanyelvűségtől kezdve a népképviselői szerveken vagy a sajtón át az oktatásig. Ez utóbbi témakör hangsúlyosan a második világháborút követően és napjainkban került előtérbe. Ezért hivatkozom ehelyütt a kisebbségi szerződések oktatási rendelkezéseire. Külön felhívnom a figyelmet arra, hogy a Csehszlovákiával kötött szerződés a teljes közoktatásra kiterjedt, míg a másik két szerződés csak az elemi iskolákat említette! (A román szerződés a költségvetési rendelkezések között még vissza is utal az oktatási szintre.)

A szerződések nyelvi rendelkezései (sőt, a teljes szöveg) – bár *ius cogens*-ek – végrehajtásuk, illetve a belső jogba való átültetésük sem a magán-, sem a közjogi viszonyokat érintő kérdésekben nem volt maradéktalan. A kisantant államai a győztes országok attitűdjével *mutatis mutandis* értelmezték a szövegeket. Ennek következményeit mutatja a 20. század történelme, és ez utóbbinak következményei találhatók a hatályos kisebbségi normaanyagokban.

Melléklet

Trianoni Békeszerződés – 1920. június 4.¹²

III. rész: Európára vonatkozó politikai rendelkezések

II. cím: Szerb-Horvát-Szlovén Állam

[...]

44. cikk. A Szerb-Horvát-Szlovén Állam Magyarországgal szemben elismeri és megerősíti azt a kötelezettségét, hogy hozzájárult a Szövetséges és Társult Főhatalmakkal kötött szerződésbe oly rendelkezéseknek a felvételé-

hez, amelyeket ezek a Hatalmak szükségeseknek ítéltek abból a célból, hogy *a Szerb-Horvát-Szlovén Államban a népesség többségétől eltérő fajú, nyelvű és vallású lakók érdekei*, valamint a forgalom szabadsága és más Nemzetek kereskedelmének méltányos szabályozása *védelemben részesüljenek*.

Magyarország azon pénzügyi terheinek aránya és természete, amelyeket a Szerb-Horvát-Szlovén Államnak a szuverénitása alá helyezett területekkel kapcsolatban kell elvállalnia, a jelen Szerződés IX. részének (Pénzügyi rendelkezések) 186. cikke értelmében fog megállapíttatni.

Mindazokat a kérdéseket, amelyeket a jelen Szerződés nem szabályoz, és amelyek az említett területek átengedése folytán felmerülhetnek, későbbi egyezmények fogják rendezni.

III. cím: Románia

[...]

47. cikk. Románia Magyarországgal szemben elismeri és megerősíti azt a kötelezettségét, hogy hozzájárult a Szövetséges és Társult Főhatalmakkal kötött szerződésbe oly rendelkezéseknek a felvételéhez, amelyeket ezek a Hatalmak szükségeseknek ítéltek abból a célból, hogy *Romániában a népesség többségétől eltérő fajú, nyelvű és vallású lakók érdekei*, valamint a forgalom szabadsága és más Nemzetek kereskedelmének méltányos szabályozása *védelemben részesüljenek*.

Magyarország azon pénzügyi terheinek aránya és természete, amelyeket Romániának a szuverenitása alá helyezett területekkel kapcsolatban kell elvállalnia, a jelen szerződés IX. részének (Pénzügyi rendelkezések) 186. cikke értelmében fog megállapíttatni.

Mindazokat a kérdéseket, amelyeket a jelen Szerződés nem szabályoz, és amelyek az említett területek átengedése folytán felmerülhetnek, későbbi egyezmények fogják rendezni.

IV.cím: Cseh-Szlovák Állam

[...]

52. cikk. Magyarország azon pénzügyi terheinek aránya és természete, amelyeket a Cseh-Szlovák Államnak a szuverénitása alá helyezett területekkel kapcsolatban kell elvállalnia, a jelen Szerződés IX. részének (Pénzügyi rendelkezések) 186. cikke értelmében fog megállapíttatni.

Mindazokat a kérdéseket, amelyeket a jelen Szerződés nem szabályoz és amelyek az említett területek átengedése folytán felmerülhetnek, későbbi egyezmények fogják rendezni.

Versailles-i békeszerződés – 1919. június 28.¹³**III. rész: Európára vonatkozó politikai rendelkezések***VIII. fejezet: Cseh-Szlovák Állam*

86. cikk. *A Cseh-Szlovák Állam elfogadja azokat a rendelkezéseket – hozzájárulván azoknak a Szövetséges és Társult Főhatalmakkal kötendő szerződésbe való felvételéhez – , amelyeket e Hatalmak a Cseh-Szlovák Államban a nemzeti, nyelvi és vallási kisebbségek érdekeinek megvédelmezése céljából szükségesnek tartanak. (...)*

A szövetséges és társult főhatalmak és a Cseh-Szlovák Állam között Saint-Germain-en Laye-ben 1919. évi szeptember hó 10-én aláírt szerződés¹⁴

7. cikk. (1) Minden csehszlovák állampolgár faji, nyelvi vagy vallási különbség nélkül a törvény előtt egyenlő, és ugyanazokat a polgári és politikai jogokat élvezi.

(3) Egyetlen csehszlovák állampolgár sem korlátozható bármely nyelv szabad használatában a magán- vagy üzleti forgalomban, a vallás, a sajtó útján történő vagy bármilyen természetű közzététel terén, vagy a nyilvános gyűléseken.

(4) A csehszlovák kormánynak a hivatalos nyelv megállapítására vonatkozó intézkedését nem érintve, a nem cseh nyelvű csehszlovák állampolgárok nyelvüknek a bíróságok előtt akár szóban, akár írásban való használata tekintetében megfelelő könnyítésekben fognak részesülni.

[...]

9. cikk. (1) Olyan városokban és kerületekben, ahol jelentékeny arányban nem cseh nyelvű csehszlovák állampolgárok laknak, a csehszlovák kormány a közoktatásügy terén megfelelő könnyítéseket fog engedélyezni avégből, hogy az ily csehszlovák állampolgárok gyermekeit saját nyelvükön tanítsák. Ez a rendelkezés nem akadályozza a cseh-szlovák kormányt abban, hogy a cseh nyelv tanítását kötelezővé tegye.

(2) Azokban a városokban és kerületekben, ahol jelentékeny arányban élnek oly csehszlovák állampolgárok, akik faji, vallási vagy nyelvi kisebbségekhez tartoznak, ezeknek a kisebbségeknek méltányos részt kell biztosítani mindazoknak az összegeknek az élvezetéből és felhasználásából, amelyek a közvagyon terhére állami, községi vagy más költségvetésekben nevelési, vallási vagy jótékonyági célokra fordítatnak.

A szövetséges és társult főhatalmak és Románia között Párizsban 1919. évi december hó 9-én aláírt szerződés¹⁵

7. cikk. (1) Minden román állampolgár faji, nyelvi vagy vallási különbség nélkül a törvény előtt egyenlő, és ugyanazokat a polgári és politikai jogokat élvezi.

(3) Egyetlen román állampolgár sem korlátozható bármely nyelv szabad használatában a magán- vagy üzleti forgalomban, a vallási életben, a sajtó útján történő vagy bármilyen közzététel terén vagy a nyilvános gyűléseken.

(4) A román kormánynak a hivatalos nyelv megállapítására vonatkozó intézkedését nem érintve, a nem román nyelvű román állampolgárok nyelvüknek a bíróságok előtt akár szóban, akár írásban való használata tekintében méltányos könnyítésekben fognak részesülni.

[...]

10. cikk. (1) Olyan városokban és kerületekben, ahol nem román nyelvű román állampolgárok jelentékeny arányban laknak, a román kormány a közoktatásügy terén megfelelő könnyítéseket fog engedélyezni avégből, hogy az ily román állampolgárok gyermekeit az elemi iskolákban saját nyelvükön tanítsák. Ez a rendelkezés nem akadályozza a román kormányt abban, hogy a román nyelv oktatását az említett iskolákban kötelezővé tegye.

(2) Azokban a városokban és kerületekben, ahol jelentékeny arányban laknak faji, vallási vagy nyelvi kisebbséghez tartozó román állampolgárok, ezeknek a kisebbségeknek méltányos részt kell biztosítani mindazoknak az összegeknek élvezetéből és felhasználásából, amelyek a közvagyon terhére állami, községi vagy más költségvetésekben nevelési, vallási vagy jótékony célra fordíttatnak.

11. cikk. Románia hozzájárul ahhoz, hogy az erdélyi székely és szász községeknek a román állam ellenőrzése mellett vallási és tanügyi kérdésekben helyi önkormányzatot engedélyezzen.

A szövetséges és társult főhatalmak és a Szerb-Horvát-Szlovén Állam között Saint-Germain-en Laye-ben 1919. évi szeptember hó 10-én aláírt szerződés¹⁶

7. cikk. (1) Minden szerb-horvát-szlovén állampolgár faji, nyelvi vagy vallási különbség nélkül a törvény előtt egyenlő, és ugyanazokat a polgári és politikai jogokat élvezi.

(3) Egyetlen szerb-horvát-szlovén állampolgár sem korlátozható bármely nyelv szabad használatában a magán- vagy üzleti forgalomban, a vallási életben, a sajtó útján történő vagy bármilyen közzététel terén vagy a nyilvános gyűléseken.

(4) A Szerb-Horvát-Szlovén kormánynak a hivatalos nyelv megállapítására vonatkozó intézkedését nem tekintve, a hivatalos nyelvtől eltérő anyanyelvű állampolgárok nyelvüknek a bíróságok előtt akár szóban, akár írásban való használata tekintetében méltányos könnyítésekben fognak részesülni.

[...]

9. cikk. (1) Olyan városokban és kerületekben, ahol a hivatalos nyelvtől elütő anyanyelvű szerb-horvát-szlovén állampolgárok jelentékeny arányban laknak, a szerb-horvát-szlovén kormány a közoktatásügy terén megfelelő könnyítéseket fog engedélyezni avégből, hogy ily szerb-horvát-szlovén állampolgárok gyermekeit az elemi iskolákban saját nyelvükön tanítsák. Ez a rendelkezés nem akadályozza a szerb-horvát-szlovén Kormányt abban, hogy a hivatalos nyelv oktatását kötelezővé ne tegye.

(2) Azokban a városokban és kerületekben, ahol jelentékeny arányban laknak oly szerb-horvát-szlovén állampolgárok, akik faji, vallási vagy nyelvi kisebbségekhez tartoznak, ezeknek a kisebbségeknek méltányos részt kell biztosítani mindazoknak az összegeknek élvezetéből és felhasználásából, amelyek a közvagyon terhére állami, községi vagy más költségvetésben nevelési, vallási vagy jótékony célra fordíthatnak.

Jegyzetek

¹ Kovács Péter: *Nemzetközi jog és kisebbségvédelem*. Osiris, Budapest, 1996, 226., illetve lásd a kisebbségi kodifikáció fejlődését és a kisebbségvédelmi mechanizmusok kialakulását a Népszövetség, majd az ENSZ keretein belül. Külön említést érdemel az Európa Tanács szerződésrendszere, valamint az EBESZ és a Közép Európai Kezdeményezés (nem *stricti iuris*, hanem politikai felelősséget maga után vonó) dokumentumai is.

² A továbbiakban tehát lásd a Csehszlovákiával, Romániával és a Szerb-Horvát-Szlovén Királysággal kötött szerződéseket.

³ Csehszlovákia 7. cikk (1); Románia 8. cikk (1); SHS Királyság 7. cikk (1).

⁴ Csehszlovákia 2. cikk (1); Románia 2. cikk (1); SHS Királyság 2. cikk (1).

⁵ Csehszlovákia 7. cikk (3)–(4); Románia 8. cikk (3)–(4); SHS Királyság 7. cikk (3)–(4).

⁶ Csehszlovákia 2. cikk (2), 7. cikk (2); Románia 2. cikk (2), 8. cikk (2); SHS Királyság 2. cikk (2), 7. cikk (2), 10. cikk.

⁷ Csehszlovákia 3–6. cikk; Románia 3–7. cikk; SHS Királyság 3–6. cikk.

⁸ Csehszlovákia 8. cikk; Románia 9. cikk; SHS Királyság 8. cikk.

⁹ Csehszlovákia 9. cikk; Románia 10. cikk; SHS Királyság 9. cikk.

¹⁰ Románia 11. cikk.

¹¹ Szemelvények a bibliográfiából: Baranyai Zoltán (szerk.): *A kisebbségi jogok védelme*. Oriens Nemzetközi Könyvkiadó és terjesztő részvénytársaság, Budapest, 1922. [Egyes cikkek: Baranyai Zoltán: A kisebbségi jogokat védő szerződések magyarázata (92–104.); uő: A kisebbségi védelmények szervezete a N.SZ.-ben (139–149.)]; Nemzetek Szövetségének Titkársága. Hírszolgálati osztály: *A Nemzetek Szövetsége és a kisebbségek*. Nemzetek Szövetségének Titkársága, Budapest, 1925.; Szalayné Sándor Erzsébet: *A kisebbségvédelem nemzetközi jogi intézményrendszere a 20. században*. Magyar Tudományos Akadémia Kisebbségkutató Intézet, Gondolat Kiadói Kör, Budapest, 2003.; Pablo de Azcárate: *League of Nations and national minorities*. Carnegie Endowment for International Peace, Washington, 1945.; Otto Junghann: *Das Minderheitenschutzverfahren vor dem Völkerbund*. Verlag von J. C. B. Mohr, Tübingen, 1934.; Ren Brunet: *De la protection des minorités par la Société des Nations*. Genève, [s.n.], 1925.; Herbert von Truhart: *Völkerbund und Minderheitenpetitionen : Ein Beitrag zum Studium des Nationalitätenproblems*. Wilhelm Braumüller, Wien, 1931.; Die Völkerbundpetitionen der Minderheiten und ihre Behandlung: Eine Zusammenstellung, 1929.; Kurt Junckerstorff: *Die Völkerbundsgarantie des Minderheitenrechts*. Martinus Nijhoff, Haag, 1930.; Rudolf Ramlow: *Das Minderheitenschutzverfahren des Völkerbundes*. Verlag Dr. Emil Ebering, Berlin, 1931.; Protection des minorités de langue, de race ou de religion par la Société des Nations: Résolutions et extraits des procès-verbaux du Conseil, résolutions et rapports adoptés par l'Assemblée, relatifs à la procédure à suivre dans les questions de protection des minorités: Genève, SdN, 1931. Angolul: 1927.; La Société des Nations et la protection des minorités de race, de langue et de religion: Genève, SdN, 1927. Ez utóbbi irodalmak az Országgyűlési Könyvtár (OgyK) ENSZ letéti gyűjteményében megtalálhatók.

¹² Corpus Iuris Hungarici (digitalizálva: KJK-Kerszöv, 2000.) Kihirdetve: 1921. évi XXXIII. törvénycikk az Észak-amerikai Egyesült Államokkal, a Brit Birodalommal, Franciaországgal, Olaszországgal és Japánnal, továbbá Belgiummal, Kínával, Kubával, Görögországgal, Nikaraguával, Panamával, Lengyelországgal, Portugáliával, Romániával, a Szerb-Horvát-Szlovén Állammal, Sziámmal és Cseh-Szlovákiával 1920. évi június hó 4. napján a Trianonban kötött békeszerződés becikkelyezéséről. (Kiemelés tőlem – GB)

¹³ Halmosy Dénes: *Nemzetközi szerződések 1918–1945*. Közgazdasági és Jogi Kiadó – Gondolat, Budapest, 1983, 63–64. (OgyK: KK R-XI/1105.)

¹⁴ Halmosy Dénes: i. m. 90–93.

¹⁵ Baranyai Zoltán (szerk.): *A kisebbségi jogok védelme*. Id. kiad. 58–72. (OgyK B7/586.)

¹⁶ Baranyai Zoltán (szerk.): *A kisebbségi jogok védelme*. Id. kiad. 90–93.